

BEL CERDÀ

Una dona de caràcter al servei de la música i de la cultura popular de Mallorca

Jaume Llabrés

El passat 31 d'octubre de 2010 moria a Palma Isabel Cerdà Soler, una persona clau en la recuperació de la música tradicional i de les festes populars en els primers anys de la democràcia a Mallorca. Na Bel va ser una dona d'una energia extrema que contagiava a tothom amb el seu entusiasme. A part de la música, li agradava ser una ciutadana compromesa i, per això, participà en les reivindicacions feministes de l'Assemblea de Dones i en la lluita contra la degradació urbana des de l'Associació de Veïnats Puig de Sant Pere del barri de Santa Creu de Palma. També tenia vertadera passió per l'art contemporani i d'això puc donar fe perquè junts visitarem algunes de les exposicions més rellevants celebrades, aleshores, a Ciutat: Antoni Tàpies a la Galeria Joaquim Mir (octubre-novembre, 1981), Josep Guinovart al Palau Solleric (novembre-desembre, 1981), Miquel Barceló a Ca la Torre, seu del Col·legi d'Arquitectes de Balears (febrer-març, 1982), Mompó a la Sala Pelaires (març-abril, 1985), etc. En aquells anys comprar i fruitar l'art actual tenia molt més mèrit que avui en dia quan ja hi ha moltes galeries que s'hi desdiquen.

Na Bel era una dona d'anar per feina i odiava la burocràcia i haver de redactar *currículums* per a explicar-se ella mateixa o la seva tasca. Per aquest motiu, no trobareu massa dades biogràfiques d'ella a l'abast i una de les poques ressenyes publicades és la que vaig redactar l'any 1985 per a acompanyar el petit catàleg de l'exposició titulada «La castanyeta d'anou i

A principis de la dècada de 1970 na Bel va començar a sentir una vertadera passió per la música i el cançoner popular de Mallorca. Aquí la veiem participant a la ximbombada d'un sopar d'amics a l'estiu.

altres instruments» i que ara traspàs al següent article. Va néixer a Palma l'any 1945 en el barri de Sant Joan, ara més conegut com Sa Llonja, prop de la Riba i el moll vell. Era filla de madò Bel, poblera, i de mestre Pedro, dit *es Sordet* (l'home era una mica sord), nascut a Alcúdia, i per això na Bel era una ciutadana d'arrels foranes com jo mateix. Nosaltres hem format part d'aquella generació de postguerra que va néixer a Palma perquè els pares d'origen menestral o pagès emigraren a la ciutat per a prosperar una mica i poder donar una educació i un futur millor a llurs infants. No sé exactament quins estudis va cursar na Bel, però sí sé que va passar per l'Escola de Comerç i va cursar peritatge mercantil, per la qual cosa, de jove, va fer feina de secretària amb fama

d'eficient en una coneguda gestoria de Palma. També li agradava molt l'esport, especialment l'atletisme i la natació, per la qual cosa va participar en algunes competicions on va destacar i molt més en una època en què les dones eren minoria en aquests tipus d'activitats.

De sa mare, madò Bel Soler Rian, va heretar l'amor per la terra i pel cançoner popular de Mallorca i d'ella va aprendre les primeres tonades, entre elles les «d'emblanquinar» i que jo li vaig sentir cantar amb una dolçor infinita: «Voldria ser la llendera del rellotge que hi ha en el teu cor i així sabria jo amb qui poses sa quimera»... Es ben segur que el cant pagès, especialment les tonades de ximbomba, les va viure de petita entorn

dels foguerons de la revetlla de sant Antoni a Sa Pobla, el poble dels seus padrins materns, al qual sempre hi anava a passar les festes patronals, també les d'estiu per sant Jaume.

De son pare, mariner i embarcat sovint, tenia delit per la mar i, per això, li agradava pescar i manejar la petita barca que tenia en propietat amarrada sovint davant el popular i desaparegut bar nomenat «El Pesquero» a una passa del baluard de Sant Pere. I per què no recordar aquí una de les seves lletres preferides per a cantar la jota? Vegeu: «I tu que ets estrella de Malta i sirena de la Mar, tu ets qui me pots donar més alegria que un altre». Des de l'any 1973 se va dedicar de ple a la nostra música i a més de cantar se va centrar moltíssim en la recuperació dels instruments tradicionals, per la qual cosa se va convertir en una vertadera «virtuosa» en la seva confecció, en especial, els fets amb canya com el canyís, el canyisset, la castanyeta i el xorrac. També tenia una mà insuperable per a les ximbombes: de grans, de petites, fetes amb un caduf o una gerra, de pell girada o amb el pèl estufat, etc. A l'esmentada exposició de 1985 se'n mostraren una quarantena totes muntades per na Bel i ella mateixa s'encarregava d'adobar i d'assecar les pells de conill o de cabrit i d'aprimar el punxó d'ullastre amb el ganivet. Així la record ara tallant canya a l'hort de Ca n'Aixartell a Pollença o escorxant un conill a Son Pujamunt d'Artà per aprofitar la seva pell. Jo mateix, quan anava d'excursió per la serra de Tramuntana, li recollia ossos de cabres o de xots morts perquè ella les pogués netejar i convertir en el popular instrument de percussió que du aquest nom. Dels grossos feia peces que amidaven entre 25 i 27 cm i dels ossos petits, de pollastre quasi sempre, fabricava els ossets d'uns 17 cm de llargària.

Durant una sèrie d'anys va dur a terme una labor molt intensa en la difusió dels instruments de la mú-

sica tradicional i en l'ensenyament de la seva confecció. Vaig participar amb ella en el disseny del cartell «Instruments de música tradicional de Mallorca», editat pel Consell Insular de Mallorca l'any 1982, il·lustrat amb dibuixos de Vicenç Sastre i dos gravats del segle XIX extrets de la famosa obra *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Sal-

Aquí afegiré un detall que feia particularment originals les exposicions organitzades per na Bel, perquè ella solia convidar a artistes, amics seus, perquè participessin amb les seves obres o pintant o decorant màscares, objectes, etc. Puc aportar una petita nòmina d'alguns d'ells: Roberto Arraez, Pep Canyelles, Mateu Forteza, Rafa For-

Na Bel estava enamorada dels instruments de percussió i era feliç tot d'una que tenia una castanyeta de canya o un xorrac a les mans. També li agradava molt fer el so de les castanyetes tocant les culleres i deia que les millors eren les fetes amb fusta de taronger.

vador d'Àustria. També, en l'organització de les exposicions titulades «La castanyeta d'anou i altres instruments» (Ajuntament de Palma, 1985) i «Instruments de la música popular» celebrada a la Torre de ses Puntes de Manacor el febrer de 1987. En aquestes mostres se reuní un nombre important d'instruments musicals de corda, de vent i de percussió. A mode de referència citaré els següents: els ossos, la ximbomba, el canyís, el canyisset, la castanyeta de canya, el xorrac, els rascadors, les campanetes, la carabassa, els cascavells, les castanyetes de fusta, les castanyoles eivissenques, l'espasí, els ferrets, la pandereta, el pandero, els picarols, el tambor o tamborino, les xeremies, el flabiol, la flauta, l'ocarina, la guitarra, el guitarró, el llaut, la mandolina, el violí, etc.

teza, Enric Irueste, Esther Olondriz, Jaume Poma, Margalida Poma, Lourdes Sampol, etc.

Simultàniament, amb els companys músics del grup Sis Som: na Francisca Adrover, n'Eugeni Canyelles, en Joan Guasch i en Toni Peralta, na Bel començà una sèrie de tallers d'instruments inclosos dins la programació de «La Caixa a les escoles» que se perllongaren durant diversos cursos. Una exposició celebrada a les sales d'exposicions de la Caixa (edifici de les Avingudes) el desembre de 1984 materialitzà la gran labor efectuada per aquell temps. Una tasca que no va aturar en els anys següents per tots el pobles de Mallorca i en jornades multitudinàries com, per exemple, les celebrades a la plaça Major de Palma.

L'any 1978 com a vocal de cultura de l'Associació de Veïnats Puig de Sant Pere del barri de Santa Creu de Palma, na Bel va donar un gran impuls a les festes patronals. Com a cosa extraordinària desfilaren pels carrers de Ciutat els cavallets de Felanitx i les àguiles de Pollença, dansaires que quasi mai solen actuar fora de les seves respectives

aquesta mena de protocol. Les festes de sant Joan i de sant Pere durant els anys que foren programades per na Bel Cerdà gaudiren d'una popularitat extraordinària i competien amb les de sant Cristòfol al barri de sa Calatrava que, també recuperades per altres persones dinamitzadores, eren les de més fama. En aquest darrer cas

carrerres de sacs o pedestres per a guanyar una joguina enganxada a una canya verda, les disfresses, el caparrot, les titelles, etc. Això explica que a les exposicions sempre hi hagués un apartat pels instruments infantils i així ho comentaven a l'exposició del 1985: «els objectes menuts que usaven els infants per a fer renou o interpretar algun tipus de melodia són deliciosos: vegeu la castanyeta d'anou, el xiulet de pinyol d'albercoc i el de pell de sobrassada; instruments com el flabiol de fang o el de canya amb paperet (de ceba, de fumar), la flauta, el bufa-canyes, un zac-a-zac antic...», tampoc mai no faltava una bona col·lecció dels típics siurells de fang penjats quasi sempre d'una xarxa.

Muntant una ximbomba a la Torre de ses Puntes de Manacor (1987) amb companyia de na Joana Domenge i una amiga.

viles i en ocasions que no siguin les relacionades amb les festes que els són pròpies. Va ser una ocasió, podem dir que «històrica» perquè per aquell temps molts de ciutadans gairebé no coneixien aquests tipus de danses processionals que romanen com a vestigis fòssils del passat medieval a la part forana de Mallorca. També en aquell any, gràcies a les converses que va dur a terme amb la confraria de pescadors, se va recuperar la tradicional processó de barques del dia sant Pere per la badia de Palma i que parteix del moll de la llonja del peix. Els primers anys desfilaren les barques amarrades unes a les altres com era costum i a partir de la primera que portava la imatge del sant, llavors en convertir-se la processó en un acte multitudinari es va deixar de practicar

eren ben conegudes pel caràcter participatiu dels veïnats del barri mateix i perquè hi acudia molta gent d'altres indrets de la ciutat. Dins aquesta activitat social i festiva hem d'incloure l'organització per part de na Bel de la cavalcada dels Reis Mags d'Orient per encàrrec de l'Ajuntament de Palma, especialment durant la dècada de 1980.

La presència dels infants omplia de goig na Bel que també va ser ben coneguda pels seus tallers de confecció d'estels en els quals ensenyava a realitzar diferents models i la manera de fer-los volar ben amunt. Aquí m'agrada recordar que mai no va oblidar els jocs pels nins i les nines en la programació de les festes populars: la rompuda d'olles penjades a una corda, les

La seva atracció per la cultura se va completar anys més tard quan es dedicà professionalment al muntatge d'exposicions de caràcter històric i artístic. Entre el 1996 i el 2002 va ser la responsable del disseny i del muntatge, amb la participació del pintor Guillem Llabrés, de les exposicions de Nadal del convent de les caputxines de Palma, on se conserva la millor col·lecció de betlems antics de Mallorca (segles XVII-XIX). Els comissaris d'aquestes mostres nadalenes som jo mateix i la historiadora Aina Pascual i hem de dir que en els set anys que va participar na Bel va haver de resoldre els muntatges d'obres d'art i de peces molt diverses: pintures, figures de pessebre, joiera antiga, ceràmica, imatgeria religiosa, mobiliari, ornaments litúrgics, joguines, cases de pepes, etc. Convé explicar aquí que cada any s'obri al públic la col·lecció de betlem de les caputxines (una comunitat de vida contemplativa), però sempre complementada amb una exposició temporal diferent dedicada, quasi sempre, a les arts sumptuàries i decoratives.

Tanmateix, la nostra relació amb ella s'havia encetat l'abril de 1995 amb l'exposició celebrada al Gran Hotel, seu de la Fundació la Caixa

a Palma, titulada «Dones i èpoques. Aproximació històrica al món de la dona a Mallorca» que va tenir un notable èxit i va ser candidata a l'atorgament d'un premi per part del Lobby de Dones de Mallorca. Dos anys després, tornarem sobre el mateix tema i presentarem l'exposició itinerant per Mallorca, Menorca i Eivissa dedi-

primers components ja els he citat i eren cinc, perquè el sis, segons deien els mateixos, era el públic que sempre estava convidat a participar de manera activa a les ballades i cantades. El grup ha enregistrat tres discs de llarga durada: *Cançons per un capvespre* (1983), *Tres i dos, sis* (1985) i *Sis Som* (1987). Posteriorment, s'editaren dos CD:

i que mai no se va dur a terme havia de cobrir la zona de Sa Pobla, Muro i Pollença, si mal no record, i com era d'esperar pensava convidar a madò Buades no tan sols per la seva popularitat, sinó perquè na Bel l'admirava. Qualque vegada la vaig acompanyar en les seves eixides per Mallorca quan recollia tonades i lletres i record haver visitat mossèn

El Grup Sis Som actuant a una ballada popular de les festes de sant Marçal a Sa Cabaneta (Marratxí) a principis de la dècada de 1980. Actuaren acompanyants d'alguns amics i parents, entre ells en Biel Pujol, marit de na Bel.

cada a «Dones a les Illes: treball, esplai i ensenyament (1895-1945)». He de precisar que en el comissariat d'aquestes dues exposicions hi participà Maria Antònia Manresa, que va treballar intensament en la redacció dels textos. Una fita important per na Bel, en aquest apartat, va ser l'exposició titulada «L'Orde de Malta, Mallorca i la Mediterrània» celebrada a la Llonja de Palma els mesos de setembre i octubre de l'any 2000, sota el comissariat de l'historiador Manuel Oliver i inaugurada pel reis d'Espanya.

He deixat per al final la seva faceta com a música, una activitat professional que va desenvolupar a partir de 1978 quan es creà el grup Sis Som que ha ocupat un lloc destacat en la divulgació de la música tradicional mallorquina. Els seus

Antologia (1999), que és un recull dels tres discs que ja he citat, i *Fruit de la terra* (2001). En aquest darrer, gravat amb la participació dels músics Antoni Miranda, Lluís Oliver i Miquel Ferrà, s'inclou una àmplia ressenya sobre el grup i la seva trajectòria. També un comentari sobre la seva participació en el disc *Tonades i música de Llevant*, homenatge a l'amo en Toni Fai de Sant Llorenç des Cardassar (1982).

L'amo en Toni era un d'aquells vells savis de la nostra terra que tant admirava na Bel i, per això, ella me contà que aquell disc havia de ser el primer d'una sèrie de caràcter comarcal on es recollirien les tonades pròpies de cada indret i s'enregistrarien les veus de les persones majors, abans que se perdés del tot l'essència del cant de la pagesia. El següent disc a enregistrar

Bartomeu Mulet Ramis (Sineu, 1917-2008) per a la consulta de lletres recollides en el seu arxiu i haver passat un horabaixa deliciós escoltant madò Niell, que també vivia a Sineu encara que no era natural d'aquella vila, una de les veus femenines que na Bel ansiejava enregistrar.

Els Sis Som han actuat per tot Mallorca i han participat durant molts d'anys a la famosa revetlla de sant Sebastià, patró de Palma, juntament amb altres prestigiosos grups de la música tradicional mallorquina. Han celebrat gires per Catalunya i França i actuacions més puntuals a altres països com Alemanya, Holanda, República Txeca i Rússia. En el transcórrer de la seva evolució professional, a més de mantenir el repertori del cançoner tradicional, passaren a

incorporar lletres i composicions pròpies i també d'altres autors.

Jo no som la persona més idònia per a parlar, amb profunditat, de la labor dels Sis Som en el camp de la música i esper que qualcú ho faci amb més coneixença que la meua. Aleshores, me limitaré a comentar algunes de les cançons que jo sé que na Bel cantava amb molt de sentiment, com era el cas d'alguns romanços per exemple el «de les transformacions» i el de «Don Francisco», també tonades com «A la plaça hi ha ballades», codolades com la del «senyor de Corriola» o la cançó «El carboner» segons el text del poema escrit per Maria Manuela de los Herreros i Sorà (Palma, 1845-1911).

Durant la primera dècada del segle XXI na Bel se va dedicar de ple al seu restaurant nomenat Singular, ubicat a la que havia estat la casa dels seus pares en el carrer Montenegro. Com a bona mediterrània fruïa molt en practicar una cuina de mercat i en executar els plats més típics del receptari mallorquí. Per aquest conducte de seure a taula i d'omplir la panxa en delit, va fer molts d'amics nous i es guanyà una bona reputació en el món de la restauració a Palma.

El mes de novembre de 2010 vaig escriure un petit article recordant na Bel Cerdà en el *Diario de Mallorca*; reivindicava aleshores algun tipus de reconeixement oficial per a ella i per a tota la tasca que va fer en vida per a la cultura de Mallorca. El meu desig s'ha complert aquest any 2011 quan el Govern de les Illes Balears li va atorgar a títol pòstum el premi Ramon Llull, guardó recollit per la seva filla Maria Bel Pujol al Teatre Principal de Palma el passat 28 de febrer. En qualsevol cas, m'agradaria acomiadar-me de tots vosaltres amb la lletra d'una glosa composta per ella ja fa molt de temps: «Si vols cloure ses ferides / de s'odi que crema el món / comparteix amb tots ets homes / sa llibertat i s'amor».

Na Bel, una dona que cantava...

per MAROSA CONS TEIXIDÓ

El meu primer record de na Bel Cerdà és molt antic, de quan encara no hi havia, a ca nostra, altre aparell de fer música que la ràdio. En aquell temps jo era devota de Ràdio Popular de Mallorca, l'única on de vegades es conversava en català i des d'on Joan Manresa escampava als quatre vents les músiques de la Nova Cançó.

En un dels seus programes, al punt de migdia, va ser on vaig sentir per primera vegada la veu de na Bel Cerdà, cantant les tonades –d'emblanquinar, de batre– que havia après de sa mare a Sa Pobla. Aquelles melodies –misteriosíssimes i desconegudes per a mi aleshores– em varen impactar molt. Tant, que al cap de bastants d'anys, quan la vaig conèixer en persona, vaig recordar i reconèixer tot d'una aquella veu que per primera vegada m'havia mostrat un món que ja sempre estimaria.

Després vaig tenir la sort de compartir amb ella moltes hores i moltes músiques. No importa dir com ho va ser de gran, la pena de perdre-la. Tan gran com el llegat que ens va deixar, potser. Potser tan gran com l'extraordinari exemple de generositat cap al seu poble, manifestat en les múltiples empreses culturals que va promoure, en uns temps difícils –era l'inici de la transició– i, no obstant això, carregats d'il·lusió i d'esperança.

Però anem a la música, una de les tasques a què es va abocar de ple el seu infatigable esperit. D'aquelles primeres emissions de la ràdio va sorgir la seva necessitat d'ampliar el camp d'acció en el camp musical, per la qual cosa decidí organitzar un grup de músics instrumentistes que l'acompanyassin, amb un objectiu: difondre la música tradicional mallorquina. Va ser així com es va posar en contacte amb Francesca Adrover, de Felanitx, i amb tres músics de Ciutat –Eugení Cañellas, Joan Guasch i Toni Peralta–, i els va embarcar en el que després, a partir de 1978, s'arribaria a conèixer com el grup Sis Som.

En un principi el grup assajava al que després seria local de la Associació de Veïns del Puig de Sant Pere, de Palma, la barriada nadiua de na Bel. Aquell local també la veuria, a ella, i a molts altres veïns, lluitar perquè la reconversió urbanística de la barriada servís per dignificar-la –i gràcies en gran part a aquesta lluita va ser així– i no per fer una magna operació d'especulació immobiliària. En aquells primers temps na Bel Cerdà va donar a conèixer als «seus» músics el gran bagatge musical que havia anat recopilant al llarg de la seva vida: les tonades, sí, però també cançons de gresca dels veïnats de Sant Pere o dels de Santa Catalina...

La primera feina del grup ja va ser, per això, completament didàctica. Participaren en el programa «La Caixa a les escoles» amb unes audicions on reunien diverses músiques de la Mediterrània; això, en un temps on l'adjectiu «mediterrani» no s'havia posat tan de moda com en els nostres dies, en què ja quasi s'arribat a devaluar... Amb aquesta tasca aquells músics varen anar absorbint cadències i ritmes, i els colors de la música que arreu de la nostra mar ens agermana. Els va ser una escola on aprengueren a valorar encara més allò que de genuí té el patrimoni musical tradicional que ha arribat als nostres dies i que el grup Sis Som, amb la seva 'alma mater', na Bel, autèntic motor del grup, estaven ben decidits a preservar i escampar arreu de Mallorca com a mínim. Aquests primers repertoris es complementarien, després, amb la realització de tallers d'instruments populars de percussió, com els canyissos, els xorraics i les castanyetes de canya. Va ser llavors que el grup va prendre el nom. Ells eren cinc: el sisè era el públic, els nins i nines, aquells qui, ballant o sonant, els acompanyaven.

Com a fruita que va madurant, arribà un moment en què passaren a places i carrers per fer ballar aquella gent que volia fer del ball, a més de festa, recuperació i senyal de la pròpia identitat. El ball davallava dels escenaris on se l'engabiava com a «espectacle folklòric» per esdevenir una possibilitat de gaudi, d'alegria compartida, democràtica, oberta i generosa.

La trajectòria del grup Sis Som, que havia arrencat devers el 1976, es clogué el 2001. De la seva existència ens queda la penyora dels seus discos. El primer, de manera coherent, va ser un recull de tonades gravades en veu de pagesos granats, principalment l'amo en Toni Fai.¹ Vendria després la collita pròpia.²

Queda també el seu rastre, i l'haver estat, amb uns pocs altres grups de música tradicional mallorquina, el pioner en la recuperació, reivindicació i re-instal·lació, per dir-ho així, de la nostra música en la societat d'avui. Es ben clar que tots els grups actuals, d'alguna manera, són fills d'aquells primers pioners. I ens queden també els records, i les melodies que, alguna vegada, visiten de bell nou la nostra memòria, on s'uneix el temps i l'enyorança...

Notes

1. «Tonades i música de Llevant» (1982).
2. «Cançons per un capvespre» (1983), «Tres i dos, sis» (1985), «Antologia» (1999) i «Sis Som. Fruit de la terra» (2001).